

УДК 330.362

ТЕЛЕОЛОГІЧНІ ТА КАЗУАЛЬНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ МЕХАНІЗМУ АКТИВІЗАЦІЇ СТРАТЕГІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ЕКОНОМІЧНОЇ СИСТЕМИ

В. В. Готра, кандидат економічних наук; М. Ю. Шеверя

Зважаючи на поглиблення ринкових відносин в Україні, посилення її ролі у світовому економічному житті необхідно дослідити механізми активізації стратегічного потенціалу національної економіки та її системних суб'єктів, спрямованого на формування національних, регіональних та корпоративних конкурентних переваг. Це може бути досягнуто лише на основі застосування сучасних

методологічних підходів, серед яких найбільш адекватним вважається системний аналіз, який дозволяє визначити фрейми системи національної економіки, означити її елементи та показати дію причинно-наслідкового зв'язку між ними.

Причинно-наслідковий аналіз висвітлено в працях І. Дуднік [1], М. Масарович [3]. Дослідники розкрили методологію дослідження

взаємодії причини та наслідку в системних утвореннях. Л. Ціцак [6] показала механізм формування конкурентної переваги економічної системи в результаті дії атракторів і виникнення точки біфуркації. Але питанням казуального методу дослідження приділено недостатньо уваги.

Мета статті – на основі критичного аналізу існуючих теоретичних аспектів телеологічного та казуального підходів обґрунтувати причинно-наслідковий механізм активізації стратегічного потенціалу, дія якого спрямована на формування стратегічних конкурентних переваг.

Сучасні знання про стан, складові та можливі варіанти розвитку суспільства, в тому числі і його економічної сфери, значною мірою базуються на системному підході до аналізу його економічної сфери, змісту та структурно-функціонального устрою. Саме системний підхід дозволяє визначити а) контури системи; б) елементи, які становлять зміст системи; в) зв'язки між елементами, що формують її структурно-функціональну будову.

В основі системного підходу лежить поняття «система», яке розуміють як сукупність елементів, що її утворює і які знаходяться у стійких взаємовідносинах між собою. Системна методологія являє собою сукупність певних теоретичних уявлень, методів і засобів пізнання і комплексно розглядає об'єкт пізнання, в даному дослідженні конкурентоспроможність як систему, що функціонує в середовищі та взаємодіє з середовищем; має потужний методологічний потенціал, який можливо застосувати для вирішення широкого спектра життєво важливих завдань як для індивідуума, так і для регіону [1, с. 11]. Використання в даному дослідженні загальної теорії систем відповідає вимогам, які артикульовані Месарович М. і Тахакари Я. і полягають у наступному [3]: по-перше, дана теорія є універсальною, загальною, охоплює багато вже існуючих теорій; по-друге, даний концептуальний підхід має винятково науковий характер, а його категоріальний апарат є математично однозначним. По-третє, наукове підґрунтя загальної теорії систем, вважають автори, настільки фундаментальне, що висновки мають практичну

цінність при вивченні конкурентних систем різного рівня складності.

Загалом, поняття «система» містить відмежовану від зовнішнього середовища сукупність взаємопов'язаних частин (компонентів), яка володіє якісно вищими та складнішими властивостями в порівнянні із сумою властивостей її частин і характеризується певним складом (набором) компонентів і певним способом їх взаємодії [1, с. 14].

Спеціалісти із системного управління вважають, що залежно від дії факторів, самоорганізовані системи можливо поділити на такі, що самостійно налагоджуються, розвиваються та навчаються [5].

Перший вид являє собою таку адаптивну систему, яка функціонує накопичуючи досвід, що дозволяє їй розвиватися за умови дотримання певних параметрів; стабільності спрямування на конкретні цілі.

Другий вид відзначається системою, що самостійно розвивається, тобто має здатність самостійно виробляти та корегувати цілі розвитку. При цьому система, що розвивається, визначає критерії, за якими здійснюється оцінка напряму саморозвитку через співвідношення фактичного стану до цілі розвитку системи.

Система, що самоорганізується (внаслідок семантики цього терміна), опанувала здатність змінювати структуру на більш ефективну для досягнення цілі системи, впроваджувати чи, навпаки, ліквідувати зв'язки між елементами, які гальмують розвиток системи.

До останнього виду самоорганізованих адаптивних систем віднесено такі, що само навчаються. Це вид систем, які мають здатність генерувати знання, використовувати їх для її подальшого саморозвитку на основі переходу до більш високого рівня самоорганізації.

Економічна сфера суспільства, яка являє собою відкриту самоорганізовану систему, здатну не тільки навчатися на власному досвіді чи використовувати зовнішню інформацію, але і на знаннях, які виникли в елементах системи та розвинені в русі взаємодії між складовими системи. При цьому системоутворюючим елементом є ціль розвитку, реальність якої фактично забезпечує життєздатність системи у дов-

гостроковому періоді. Якщо взяти до розгляду саме економічну систему, можливо довести, що її основною метою є постійне формування більш високої якості життя населення, яка відповідає зростаючим його потребам. Цій меті підпорядкована дія всіх елементів економічної системи: від окремого фізичного її учасника до елемента, що виконує функції державного управління економічним розвитком. Якщо рівень економіки не забезпечує задоволення певних потреб населення, які відповідають ступеню розвитку суспільства, це означає, що система працює неефективно. Світовий досвід дозволяє зробити висновок, що саме та економічна система є ефективною, яка забезпечує такий рівень задоволення потреб населення, який є вищим у порівнянні з країнами чи регіонами, що знаходяться у конкурентних відносинах з даною економічною системою. Таким чином, механізм самоорганізації економічної системи залежить від мети її розвитку, а сама економічна система має телеологічну природу.

Телеологія являє собою галузь наукових знань, яка пояснює розвиток навколишнього оточення, в тому числі економічного світу, за допомогою цілі покладання та визначення цільових факторів розвитку. Сучасна наука використовує телеологію як принцип, що доповнює традиційний причинно-наслідковий підхід методологією причинно-цільового аналізу. Основоположником телеологічного підходу вважається Аристотель, який вважав, що природа, так само як і діяльність окремої людини чи суспільства, має іманентну потенційну мету, яка реалізується в процесі розвитку. Ця мета, згідно з Аристотелем, є активуючим началом переходу від нижчої стадії розвитку до більш високої. Іншими словами, у системі будь-якого рівня чи змісту немає можливості розвиватися, якщо перед нею не стоїть мета, яка формує напрям розвитку та слугує індикатором її досягнення. Аристотель виділяв матеріальну, формальну, діючу та цільову причини, які пояснюють виникнення та існування будь-якого окремого предмета, суспільства чи Космосу в цілому, він поклав початок експліцитному розвитку цільового когнітивного підходу до дійсності, який став панівним у європейській західній методології [4].

Телеологія як причинно-цільовий метод дослідження розвиває каузальний підхід до аналізу економічного життя, який розкриває причинну взаємообумовленість подій у часі. Каузальний метод базується на принципі детермінації: у разі наявності дії одного об'єкта відбувається відповідна зміна іншого об'єкта. На основі каузального підходу базується механістична картина світу. Хоча принципи детермінації були розкритиковані, неможливо не погодитися, що зміна дії чи направленості дії одного з елементів механізму розвитку викликає певні наслідки, які можуть стосуватися не тільки рядових елементів системи, але і її мети. Наприклад, розвиток космонавтики надає можливість такого принципово нового розвитку виду діяльності як міжпланетарний туризм, що формує принципово новий рівень якості потреб населення країни, яка буде цей вид діяльності впроваджувати.

У разі застосування каузального підходу до причини рекомендовано її розити на такі складові:

- зовнішні обставини, при яких нічого не змінюється;
- внутрішні умови, внаслідок дії яких вона виникає і починає діяти;
- збудження, що слугує безпосереднім поштовхом (причиною) її активізації [2].

Такий розклад дозволяє скласти причинно-наслідковий зв'язок функціонування механізму активізації стратегічного потенціалу національної економіки, спрямованого на забезпечення його конкурентоспроможності (рис. 1).

Причина складається з таких елементів: певний ступінь конкурентної боротьби, конкурентне середовище, в якому знаходиться країна чи регіон формує коло обставин, у яких економічний суб'єкт будь-якого рівня може розвиватися:

- наявність інноваційних ресурсів у складі потенціалу країни сприяють виникненню необхідних умов, що забезпечують можливість реалізації певної мети за рахунок активізації стратегічного потенціалу;
- дія (ефективна, цілеспрямована та результативна) з активізації стратегічного потенціалу може відбуватися лише за наявності

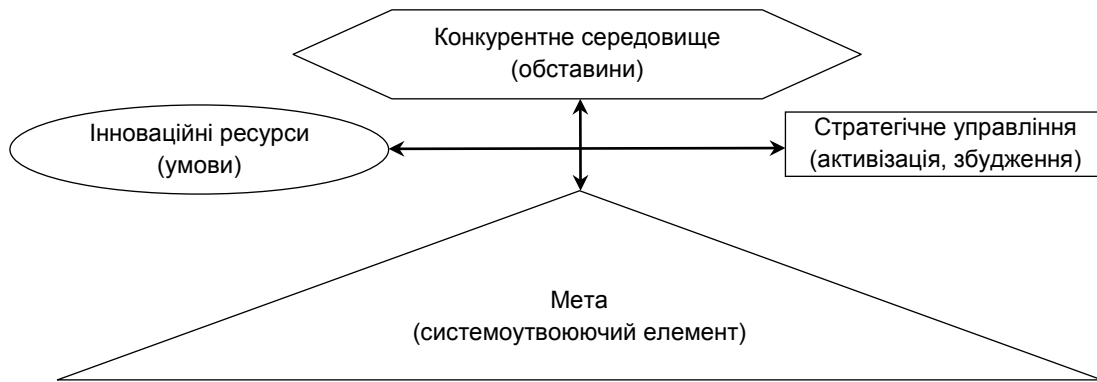

Рис. 1. Теологічна складова активізації стратегічного потенціалу національної економіки

системи стратегічного управління потенціалом економіки.

У підтвердження даної позиції можливо навести результати дослідження Л. Ціцак,

яка показала дію причин (факторів) у системі управління регіональною конкурентоспроможністю (рис. 2).

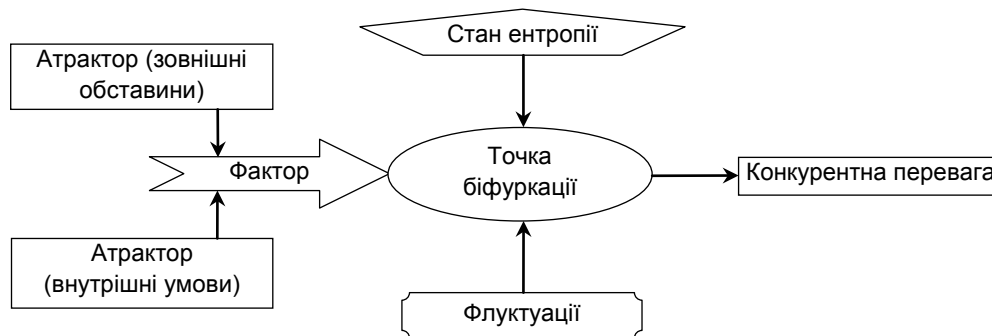

Рис. 2 Механізм впливу факторів на системні зміни конкурентоспроможності [6]

До системи конкурентоспроможності віднесені фактори, які активізують процеси в системі та взаємодію з навколишнім середовищем і, в кінцевому рахунку, спрямовані на створення в регіоні конкурентних переваг.

Активізація дії фактора відбувається під впливом атракторів, тобто таких груп зовнішніх обставин або внутрішніх умов, без яких фактично неможлива активізація системи до саморозвитку та самонавчання. В нашому прикладі зовнішніми атрактрами виступає рівень міжнародної конкуренції, участь у якій потребує упровадження сучасних і конкурентоздатних важелів управління національною економікою.

Внутрішніми умовами, які слугують активізації стратегічного потенціалу національної економіки є наявність інноваційних ресурсів країни, здатних створювати радикальні інно-

вації і забезпечувати випереджальний розвиток національної економіки. Флуктуація – це те відхилення, яке викликає появу конкурентної переваги. Так, унаслідок стратегічного управління формується інноваційна система, яка змінює стару бюрократичну систему управління інноваціями, і забезпечує швидку комерціалізацію нововведень. Стратегічне управління виступає тим причинним механізмом, що викликає появу точки біфуркації, тобто такого стану національної економіки, при якому система стає нестійкою, виникають імпульси, що призводять до її саморозвитку, тобто в даному прикладі – до формування конкурентних переваг.

Причинно-наслідковий аналіз у контексті системного підходу дозволяє визначити обставини, в межах яких формується механізм активізації стратегічного потенціалу економічного

суб'єкта; умови, які забезпечують формування конкурентних переваг; імпульс-фактор, що здійснює механізм системи національної економіки та її суб'єктів. Казуальний підхід дозволяє розширити телеологічну складову системного аналізу і показати, яким чином складові причини впливають на результат-мету розвитку самоорганізованої економічної системи. При цьому зовнішні обставини та внутрішні умови реалізуються через систему атракторів, які включають фактор, що в свою чергу призводить до появи точки біфуркації економічної системи, виникнення стану ентропії. Саме відсутність рівноваги системи економіки, що підтверджено даним дослідженням і результатами інших науковців з системного аналізу, сприяє розвитку системи і появі нових конкурентних переваг.

У подальшому дослідженні заплановано розглянути ризики, які виникають унаслідок появи точки біфуркації і розладу балансу системи, що може призвести як до появи нових

конкурентних переваг, так і до ліквідації вже існуючих.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дуднік І. М. Вступ до загальної теорії систем / Дуднік І. М. – К. : Кондор, 2009. – 205 с.
2. Застосування каузального підходу [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.monographies.ru>. – Назва з екрана.
3. Месарович М. Общая теория систем: Математические основы / Месарович М., Тахакара Я. – М. : МИР, 1978. – 311 с.
4. Можейко М. А. Новейший философский словарь [Электронный ресурс] / Можейко М. А. – Режим доступа : <http://philosophy.ru/edu/ref/slvrm.htm>. – Название с экрана.
5. Основные типы самоорганизующихся систем [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://partnerstvo.ru/lib/to/node/48>. – Название с экрана.
6. Ціцак Л. М. Стратегічне управління конкурентоспроможністю регіону : дис. ... канд. екон. наук / Ціцак Л. М. – Ужгород, 2012. – 193 с.